

Marjeta Šašel Kos

Je bila Emona nekdanji tabor 15. legije in veteranska kolonija?

V domači in tuji strokovni literaturi od konca prejšnjega stoletja do zdaj na splošno prevladuje mnenje, da je imela 15. legija (bodoča *Apollinaris*, vzdevek je po vsej verjetnosti dobila po bitki pri Akciju),¹ svoj tabor v Emoni. Nato naj bi bila še za Tiberija premeščena v Karnuntum na Donavo, čeprav se zdi v zadnjem času verjetneje, da se je to zgodilo pod Klavdijem.² Tezo o vojaškem taboru 15. legije v Emoni je dokazoval predvsem B. Saria, naletela pa je na zelo ugoden odmev in postala bolj ali manj splošno sprejeta.³ Vendar za to domnevo, ki je v literaturi pogosto prešla že v gotovo trditev, ni prepričljivih argumentov. Obstoj legijskega tabora v Emoni bi hkrati izključeval možnost, da bi bila Emona kot kolonija ustanovljena pred Tiberijem. Saria je namreč hkrati dokazoval tudi hipotezo (ki se neposredno navezuje na njegovo domnevo o legijskem taboru), da je kolonija v Emoni

¹ Prim. L. Keppie, *The Making of the Roman Army*, London 1984, 210 in E. Ritterling, *Legio*, v: *RE* 12, 2 (1925), 1474.

² M. Kandler, *Die Ausgrabungen im Legionslager Carnuntum 1968–1973. Eine vorläufige Zusammenfassung*, *Anzeiger der phil.-hist. Klasse der Österreichischen Akad. der Wiss.* 111, Wien 1974, 27–40, posebej 32; prim. idem, *Zur siedlungsgeschichtlichen Entwicklung der canabae legionis von Carnuntum*, v: *17. Österreichischer Historikertag*, Eisenstadt 1987, 48; idem, v: H. Stiglitz, M. Kandler, W. Jobst, *Carnuntum*, v: *ANRW* II 6 (1977), 658–659. Glej tudi D. Gabler, *Zum Anfangsdatum des römischen Carnuntum*, *Mitt. Ges. Freunde Carnuntums* 3, 1981, 2–32; J. Fitz, *Popolazione indigena e romanizzazione in Pannonia*, v: *Lungo la via dell'Ambr. Apporti altoadriatici alla romanizzazione dei territori del Medio Danubio (I sec. a.C. – I sec. d.C.)*, izd. M. Buora, Udine, Trieste 1996, 338.

³ B. Saria, *Emona als Standlager der Legio XV. Apollinaris*, v: *Laureae Aquincenses* 1 (Diss. Pann. 2, 10) 1938, 245–255; idem, *Doneski k vojaški zgodovini naših krajev v rimski dobi (Beiträge zu einer Militärgeschichte unseres Gebietes in römischer Zeit)*, *Glas. Muz. dr. Slov.* 20, 1939, 119–121; idem, *Emona ni bila vojaški tabor? (Emona kein Legionslager?)*, *ib.* 22, 1941, 55–57. M. Pavan, *La provincia romana della Pannonia Superior* (Atti della Accad. Naz. dei Lincei 352, 1955), Roma 1955, 382; A. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia*, London, Boston 1974, 74–76; idem, *Der kleine Pauly*, s.v. *Pannonia*; H. Stiglitz, *Carnuntum*, v: *RE Suppl.* 12 (1970), 1576; J. Fitz, *The Archaeology of Roman Pannonia* (izd. A. Lengyel, G. T. B. Radan), Lexington, Budapest 1980, 143, in vrsta drugih. Prim. F. Vittinghoff, *Römische Kolonisation und Bürgerrechtspolitik unter Caesar und Augustus*, Wiesbaden 1952, 124 op. 4, ki se do problema ustanovitve Emona kot kolonije izrecno ne opredeli, čeprav navaja Sarijeva mnenja. Idem, *Zur römischen Municipalisierung des lateinischen Donau-Balkanraumes. Methodische Bemerkungen*, v: *ANRW* 2, 6, 1977, 12; nespremenjenega stališča še vedno: M. Pavan, *Aquileia città di frontiera*, v: *Vita sociale, artistica e commerciale di Aquileia romana* (Ant. Altoadr. 29) I, 1987, 33–34 (= *Dall'Adriatico al Danubio*, Padova 1991, 136–137). L. Plesničar-Gec, *Aquileia ed Emona*, v: *Ant. Altoadr.* 9, 1976, 120–123; eadem, *Keramika emonskih nekropol* (Katalogi in Monografije 20), Ljubljana 1977, 60. Prim. tudi eadem, *I rapporti tra Emona e la Venetia*, v: *La Venetia nell'area padano-danubiana. Le vie di comunicazione* (Convegno intern. Venezia 6–10 aprile 1988), Padova 1990, 329–336, kjer je omenjeno, da je Emona avgustejska kolonija. Da je bila Emona ustanovljena kot kolonija pod Tiberijem glej npr. A. Degrassi, *Il confine nord-orientale dell'Italia romana* (Diss. Bernenses I, 6), Bern 1954, 110–111, in tudi J. Šašel, *Emona*, v: *RE Suppl.* 11 (1968), 564–565 (= *Opera selecta*, Ljubljana 1992, 572–573). Prim. tudi C. Zaccaria, *Da Aquileia ad Emona e da Emona ad Aquileia*, v: *Aquileia – Emona. Archeologia fra due regioni dalla preistoria al medioevo*, Udine 1989, 24. B. Levick, *Tiberius the Politician*, London 1976, 139 napačno postavlja Emono v Dalmacijo. Da bi bila ustanovljena na provincialnih tleh v poznoavgustejski dobi oz. dodatno naseljena z veterani, piše L. Keppie, *Colonisation and Veteran Settlement in Italy in the First Century A.D.*, *Pap. Brit. Sch. Rome* 52, 1984, 77–79.

ustanovil Tiberij. Ta temelji v veliki meri na gradbenem napisu Avgusta in Tiberija (*ILJug* 303) iz časa tik po Avgustovi smrti, na katerem je omenjeno, da sta vladarja mestu omogočila neko večjo konstrukcijo, po vsej verjetnosti obzidje s stolpi, kar pa ni nujno; možna je tudi kakšna pomembnejša zgradba na forumu ali svetišče.⁴

Napis je datiran v zgodnje leto 15 po Kr. Pred Sarijevim člankom je bila misel o vojaškem taboru v Emoni izražena le skrajno previdno, Ritterling se je celo omejil na to, da je predlagal kot možno lokacijo za tabor 15. legije širše območje Emone, po njegovem članku pa se je, kot rečeno, domneva prelevila skoraj v gotovost, čeprav je W. Schmid k Sarijevi tezi že takoj objavil pomisleke.⁵

Pregled epigrafske evidence

Eden Sarijevih glavnih argumentov za dokazovanje legijskega tabora v Emoni je bil nagrobnik Tita Junija Montana, najden leta 1936 v sekundarni legi na Groharjevi ulici, v območju manjše poznoantične nekropole kot pokrov za poznorimski sarkofag.

Šašel Kos, *Roman Inscriptions / Lapidarij*, št. 36 = *AIJ* 173.

T. Iunius D(ecimi) fil(ius) / Ani(ensis) Montanus / tr(ibunus) mil(itum) VI, praef(ectus) / equit(um) VI, praef(ectus) / fabr(um) II, pro leg(ato) II.

Treba je poudariti, da Montanov nagrobnik oz. kenotaf za dokazovanje vojaškega tabora v mestu nima najmanjše teže, ker je Saria Montanovo funkcijo prolegata napačno smatral za funkcijo namestnika legijskega poveljnika, medtem ko gre v resnici za višjo oficirsko administrativno službo, značilno za tiste dele imperija, kjer rimska oblast še ni bila povsem konsolidirana.⁶ Montan je imel za sabo kariero višjega vojaškega oficirja, značilno za predklavdijski čas, ko vrstni red posameznih stopenj te kariere (poznejše t.i. *tres* ali *quattuor militiae*) še ni bil povsem izoblikovan. Bil je vojaški tribun in prefekt konjenikov ter prefekt rokodelcev in inženirjev ter nazadnje prolegat: človek bogatih vojaških izkušenj, ki je dobil poveljstvo čez določeno območje, kjer so civilno vlado šele uvajali. Sedež je imel v Emoni, edinem tedaj obstoječem večjem urbanem središču italskega značaja, iz katerega je to območje (deloma Norik, predvsem pa zahodni Ilirik) zlahka nadzoroval.

Avgustejsko-tiberijanskega gradbenega napisa pa nikakor ne gre nujno povezovati s sočasno podelitvijo mestu pravic kolonije, saj je vladar lahko mestu omogočil gradnjo kakšne večje zgradbe ali celo obzidja kadarkoli, za kar obstaja tudi več paralel.⁷ Tudi kar se tiče Schmidovega dokaznega gradiva, je nujno pripomniti, da so tisti njegovi argumenti, ki temeljijo na epigrafskem gradivu, brez vrednosti: oboji, tako Sarijevi kot Schmidovi so predvsem zastareli, saj je epigrafska stroka po vojni zelo napredovala. Argumente proti vojaškemu taboru v Emoni je v več prispevkih izdelal J. Šašel,⁸ do enakega zaključka so

⁴ Nazadnje M. Šašel Kos, *The Roman Inscriptions in the National Museum of Slovenia / Lapidarij Narodnega muzeja Slovenije* (Situla 35), Ljubljana, 1997, št. 34.

⁵ W. Schmid, Emona ni bila vojaški tabor (Das vermeintliche Legionslager von Emona), *Glas. Muz. dr. Slov.* 22, 1941, 44–54.

⁶ J. Šašel, Pro legato, *Chiron* 4, 1974, 467–477 (= *Opera selecta*, Ljubljana 1992, 305–315); H. Devijver, The Monument of the Equestrian Officer T. Iunius Montanus (AIJ 173 – Emona), *Ancient Society* 23, 1992, 61–70; nazadnje Šašel Kos, *op. cit.* v op. 4, št. 36.

⁷ Npr. *ILS* 2702: kolonija *Fanum Fortunae*, ustanovljena za triumvirov, je dobila obzidje pod Avgustom leta 9 ali 10 po Kr. Prim. Vittinghoff, *op. cit.* v op. 3 (ANRW), 11.

⁸ J. Šašel, Emona, v: *RE Suppl.* 11(1968) 561–566; pred tem v prispevku z I. Weilerjem, Zur augusteisch-tiberischen Inschrift von Emona, *Carnuntum Jahrbuch* 8, 1963–1964, 40–42; Discussione al Seminario Acquileiese su alcune questioni fondamentali per la storia di Emona, v: *Aquileia e l'arco alpino orientale* (Ant.

Nagrobni napis, morda
kenotaf, Tita Junija Montana

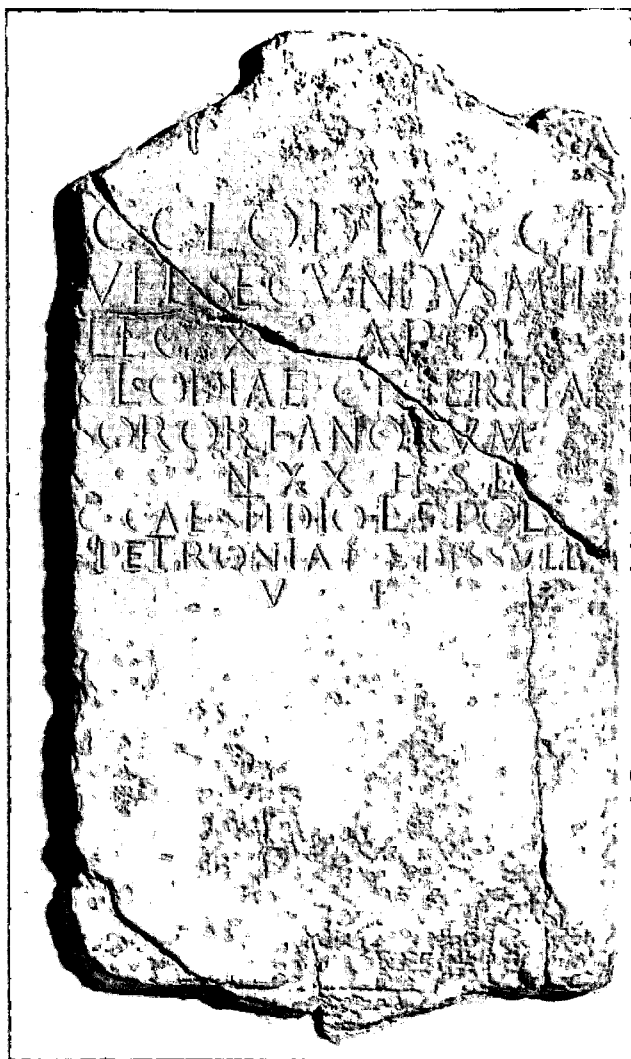
prišli tudi nekateri drugi,⁹ nedavno z dodatnimi dokazi tudi avtorica.¹⁰ V moderni literaturi pa je še vedno zaslediti mnenje, da je bila v Emoni utaborjena 15. *Apollinaris*.¹¹ V primeru, da

Altoadr. 9), Udine 1976, 132–140.

⁹Tako npr. C.M. Wells, Emona and Carnuntum: Evidence for the Start of Roman Occupation, v: *Roman Frontier Studies 1969* (Eighth Intern. Congress of Limesforschung, izd. E. Birley, B. Dobson, M. Jarrett), Cardiff 1974, 185–190; P. Kos, *The Monetary Circulation in the Southeastern Alpine Region (ca. 300 B.C. – A.D. 1000)* (Situla 24), Ljubljana 1986, 54–56.

¹⁰M. Šašel Kos, The 15th Legion at Emona – Some Thoughts, *Zeitschr. Pap. Epigr.* 109, 1995, 227–244, Tab. IV figs. 4, 5.

¹¹Tako npr. J.C. Mann, *Legionary Recruitment and Veteran settlement during the Principate* (Occasional Publications 7), London 1983, 9 in 32; M. Pavan, Presenze di militari nel territorio di Aquileia, v: *Il territorio di Aquileia nell'Antichità* (Ant. Altoadr. 15) II, Udine 1979, 470–473 (= *Dall'Adriatico al Danubio*, Padova 1991, 166–168), ter idem, Aquileia città di frontiera (op. 3), 33–34 (= *Dall'Adriatico al Danubio*, 136–137);

*Nagrobnik vojaka 15. legije
Gaja Klodija Sekunda*

bi bilo to res, bi pričakovali, da bi v mestu pustilo sledove večje števila vojaštva te legije. V resnici pa je bil najden zgolj en napis vojaka 15. legije iz prve polovice 1. stoletja po Kr., ki je dal v Emoni postaviti nagrobnik svoji sestri, kar kaže, nasprotno, da je bil vsaj del njegove družine že od prej naseljen v mestu, torej kaže prej na civilno kolonijo v Emoni.

Šašel Kos, *Roman Inscriptions / Lapidarij*, št. 38 = *CIL III 10769*.

C(aius) Clodius C(ai) f(ilius) / Vel(ina) Secundus mil(es) / leg(ionis) XV Apol(linaris) / Clodiae C(ai) f(iliae) Tertiae / sorori anorum (!) / NXX (sic!) h(ic) s(ita) e(st). / C(aio) Caestidio L(ucii) f(ilio) Pol(lia) / Petronia P(ublii) f(ilia) Dyssulla / v(iva).

Klodiji so bili glede na volilno okrožje *Velina*, značilno za Akvilejce, po vsej verjetnosti iz Akvileje, tako kot zgoraj omenjeni Petroniji; obe družini sta tako v Akvileji kot v Emoni dobro dokumentirani.¹² Na posvetilu Herkulu, vzidanem v ljubljansko stolnico, sta omenjena Lucij in Gaj Klodij: oče *L. Clodius Alpinus* se je naselil v Emoni sodeč po *tribus Velina* iz Akvileje, medtem ko je njegov sin *C. Clodius Clemens* že emonski meščan, vpisan v Klavdijo (*AIJ* 152). Poreklo *gens* Cestidije ni jasno,¹³ ime je silno redko in v soseščini ni nikjer dokumentirano. Družina je po vsej verjetnosti izvirala iz italskega prostora. Najbližja paralela za ime *Dyssulla* je z dalmatinskega napisa iz Vrutcev (*Spomenik Srpske Akademije* 98, 1941–1948, str. 242) znan kognomen *Dussona*, ki po mnenju G. Alföldyja nikakor ni ilirski, kot je menil A. Mayer, temveč glede na paralele z osnovo *dus-*, zbrane pri Holderju, očitno keltski.¹⁴ Ni torej izključeno, da je *Dyssulla* epihorsko keltsko ime.

Napis frumentarija 15. legije ni nujno pristen in ga le z veliko rezervo lahko navajamo kot evidenco za vojaštvo te legije v Emoni. Glede na to, da legija še ne nosi pridevka *Apollinaris*, bi sodil v prvo polovico 1. stoletja po Kr. Pa tudi, če bi ta, Cereri posvečen oltar bil pristen, bi dokazoval zgolj to, da je bila Emona deloma preskrbovalna baza za legijo, kar prav tako raje govori v prid obstoja pretežno civilne kolonije v mestu.

Šašel Kos, *Roman Inscriptions / Lapidarij*, št. 8 = *CIL* III 3835 (+ p. 2328,188) = *AIJ* 151.

Cereri sac(rum) / Vibius fru(mentarius) / leg(ionis) XV vo/to suscept/o <f>(aciendum) c(uravit).

Še najverjetneje se zdi, da je napis ponarejen po nekem pristnem napisu, ki se je moral podobno glasiti. Mommsen ga kljub pomislekom o avtentičnosti ni vključil med ponaredke. Legijski frumentariji (vojaki višjega čina, katerih naloga je bila legijo oskrbovati z žitom; pozneje neke vrste policisti) načeloma v tako zgodnjem obdobju niso dokumentirani. Še večji dvom o pristnosti napisa je izrazil A. von Premerstein, ki je menil, da je napis dal ponarediti na antični bazi Dolničar.¹⁵ Posebej nenavadno je, da *Vibius* nima imena (*praenomen*), kar je za legionarja z rimskim državljanstvom iz vrst *principales*¹⁶ s činom frumentarija nerazumljivo. Tudi formula *f(aciendum) c(uravit)* (na napisu je napačno zapisana črka E namesto F) je nenavadna za votivno posvetilo, saj je značilna za nagrobnike. Dodatno je treba poudariti, da je napis vklesan zelo okorno, kar je za čas prve polovice 1. stoletja in glede na dejstvo, da naj bi ga dal vklesati vojak višjega čina, več kot nenavadno. V prid pristnosti napisa pa govori dejstvo, da si za čas konec 17. stoletja – ali celo še prej (napis je najti namreč že pri Dolničarju) – težko predstavljamo, da bi v Ljubljani nekdo lahko dal ponarediti napis, ki bi impliciral za tisti čas izjemno dobro poznavanje rimskih starožitnosti. To bi

¹² Šašel Kos, *op. cit.* v op. 4, indeksi gentilnih imen; *Inscr. Aquil.*, indeksi.

¹³ Šašel, Emona, v: *RE* (cit. v op. 5), 566 op.; H. Solin, O. Salomies, *Repertorium nominum gentilium et cognominum Latinorum*, Hildesheim, Zürich, New York 1988, s.v., navajata za ime le napis iz Emona.

¹⁴ G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia* (Beiträge zur Namenforschung Bh. 4), Heidelberg 1969, 191–192; A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier* I, Wien 1957, 132; A. Holder *Altceltischer Sprachschatz* I, Leipzig 1896 (repr. Graz 1961), 1387–1388.

¹⁵ A. v. Premerstein, J.G. Thalnitschers *Antiquitates Labacenses*, *Jh. Österr. Arch. Ins.* 5, 1902, Bbl. 28–29, št. 35.

¹⁶ D.J. Breeze, The organisation of the career structure of the immunes and principales of the Roman army, *Bonner Jahrbücher* 174, 1974, 266, 268–269, 271, 274–275 (= D.J. Breeze, B. Dobson, *Roman Officers and Frontiers*, *Mavors* 10, 1993, 32, 34–35, 37, 40–41); M. Clauss, *Untersuchungen zu den principales des römischen Heeres von Augustus bis Diokletian. Cornicularii, speculatores, frumentarii* (Diss. Bochum), 1973, *passim*.

podpiralo misel, da je bil napis ponarejen na osnovi bolj ali manj podobno se glasečega originalnega posvetila. Z gotovostjo pa vendarle lahko govorimo torej zgolj o enem napisu aktivnega vojaka 15. legije, doslej najdenem v Emoni.

Veterani 15. in 8. legije (vse napise je mogoče datirati v prvo polovico 1. stoletja po Kr.):

1. M. Šašel Kos, *The 15th Legion at Emona – Some Thoughts*, *Zeitschr. Pap. Epigr.* 109, 1995, 238; prim. L. Plesničar/ v *Var. spom.* 17–19/1, 1974, 200.

—?]/[—] *M(arcus) Ant[—]/[—?] Q(uinti) f(ilius) Sca(ptia tribu) [—]/[—?] vet(eranus) leg(ionis) V[III] —]/[—?] t(estamento) f(ieri) i(ussit) si[bi et —]/[—]+++++[—]/[—?*

Glede na analogne vojaške napise v Akvileji (npr. *Inscr. Aquil.* 2795) veteran ni nujno imel tretjega imena, kognomena, zato ni mogoče določiti, koliko napisa manjka. Gentilno ime je možno dopolnjevati predvsem kot *Anicius*, *Aninius*, *Antistius* in *Antonius*; vsa so v severni Italiji dobro dokumentirana. Volilno okrožje *Scaptia* namreč kaže, da je bil morda iz 10. regije: *Scaptia* je značilna za prebivalce mest *Altinum* in *Forum Iulii*, sicer so bili vanjo vpisani predvsem še prebivalci treh mest iz 1. regije (*Faesulae*, *Florentia*, *Vetulonia*) oziroma iz makedonske Stobere.

2. Šašel Kos, *Roman Inscriptions / Lapidarij*, št. 39 = *AIJ* 174 = *CIL* III 3847 = 10757 (prim. A., J. Šašel, *ILJug* [Situla 5, 1963] *corr. ad opus V. Hoffiler et B. Saria*, str. 4* št. 174).

T(ito) Vario T(iti) f(ilio) / Pap(iria) Narbon(e) / [v]et(erano) leg(ionis) XV / [a]n(norum) LX / [Petr]oniae / [...]+D+++NI? / [—

Tit Varij, ki se je kot veteran naselil v Emoni, je bil po rodu iz Narbone; njegovo gentilno ime je netipično in v Emoni sicer ni dokumentirano. Žena je po vsej verjetnosti pripadala Petronijem, ki so znani med prvimi, še republikanskimi naseljenci Ljubljanske kotline, po vsej verjetnosti iz Akvileje.

3. *CIL* III 3845 (+ p. 2328,188) = *ILS* 2264.

L(ucius) Oclatius Tar/quiensis vet(eranus) / leg(ionis) XV h(ic) s(itus) e(st). / T(itus) Calventius / T(iti) f(ilius) vet(eranus) leg(ionis) VIII / et Oc<l>atia L(ucii) l(ibera) / Expectata de / suo posuerunt.

Lucij Oklacij je prišel v Emono, kot kaže njegov kognomen, ki je pravzaprav le geografska opredelitev (tako Dessau) – njegov kolega iz 8. legije kognomena še nima – iz etruščanske Tarkvinije. V Emoni so bili Oklaciji po vsej verjetnosti ena uglednejših družin in člani municipalne aristokracije (prim. *M. Oclatius Avitus, d(e)curio c(oloniae) E(monae)*, *AIJ* 218 iz Lesc, če so kratice prav razvezane).

4. Šašel Kos, *Roman Inscriptions / Lapidarij*, št. 40 = *CIL* III 3848.

C(aius) Vettennius [C(ai) f(ilius) —] / veteranus leg(ionis) [—] / h(ic) s(itus) est / monumentum [—] / T(itus) Vettennius C(ai) [f(ilius) —] / frater ob piet[atem] —?

Edini verjetni dopolnitvi sta bodisi 15., bodisi 8. legija, kajti doslej v Emoni veterani drugih legij niso dokumentirani. Gentilno ime, ki je italško, je zelo redko in na prostoru jugovzhodnoalpskega in zahodnobalkanskega prostora sploh ni dokumentirano. V primeru, da brata nista imela kognomen, manjka na desni strani le majhen del napisa.

Manjše število veteranov in zgolj en z gotovostjo identificiran vojak 15. legije seveda predvsem dokazujeta obstoj kolonije v Emoni, nikakor pa ne vojaškega tabora, niti

veteranske kolonije. Veterani so se namreč pogosto naseljevali v bližini obstoječe kolonije, ki jim je dodelila obdelovalno zemljo. Primer za to je Narona: veteranom je mestni svet Narone dodelil zemljo v manjših zaselkih na mestnem upravnem območju (*pagus Scunasticus*), kar je dokumentirano na dveh posvetilih božanskemu Avgustu in Tiberiju iz vasi Ljubuški (*ILJug* 113 in 114). Vrsta veteranov 15. legije in drugih je dokumentirana tudi v Akvileji (*Inscr. Aquil.* 2791–2796 za 15. legijo; verjetno tudi 2798 = *CIL* V 928, ki se sicer navaja kot nagrobnik aktivnega vojaka 15. legije).¹⁷ Kot mesto s statusom kolonije Emono sicer prvi omenja Plinij (*N. h.* III 147), vendar je sodeč po oznaki *Iulia*, ki je predvsem – ne pa izključno – značilna za cezarijanske in oktavijanske kolonije, npr. Salone, Narono, Polo in morda Parencij,¹⁸ več kot verjetno, da jo je ustanovil Oktavijan. Volilno okrožje *Claudia* temu ne bi nasprotovalo, saj so bili vanj vpisani npr. tudi prebivalci bližnje kolonije Julije Konkordije.¹⁹ Omenjeni vladarski gradbeni napis iz Emone iz zgodnjega leta 15 po Kr. (*ILJug* 303) v tej zvezi ne spričuje ničesar, razen tega, da tedaj v mestu prav gotovo ni bilo legije, saj bi bila ta sicer na napisu omenjena.²⁰

15. legija in emonski prostor v pozni republiki in avgustejsko-tiberijanskem obdobju – zgodovinski oris

15. legija, ki jo je bil dal Cezar rekrutirati leta 53 v Cisalpini in jo je Tit Labien uril v Galiji (prim. *bell. Gall.* VI 1),²¹ je leta 52 odbila Japode, ki so napadli cisalpinska mesta, med drugimi tudi Akvilėjo in Tergeste (*bell. Gall.* VIII 24, 3). Njen tabor na prostoru Akvileje izrecno potrjuje tudi podatek v *bell. Gall.* I 10, 3 (... *et tres, quae circum Aquileiam hiemabant, ex hibernis educit* ...). Eden najstarejših nagrobnikov aktivnega vojaka te legije je bil najden na Mostu na Soči.²² Legija je bila po vsej verjetnosti udeležena v Oktavijanovi vojni v Iliriku v letih 35–33 pr.Kr., po bitki pri Akciji pa je bila leta 27 pr.Kr. vključena v redno Avgustovo vojsko.

Šašel je v članku o zgodnji zgodovini 15. legije navedel dodatno evidenco za svoje že prej izraženo mnenje, da naj bi Cisalpina vsaj pod Cezarjem vključevala na vzhodu še ozemlje Navporta in Emone. To torej tedaj ne bi več pripadalo Iliriku.²³ V zadnjih letih so arheološka raziskovanja prinesla marsikaj novega, kar takšno zgodovinsko razlago dodatno osvetljuje in jo potrjuje; nove arheološke analize se lepo vklapljujejo v oris rimske zasedbe akvilejskega zaledja in jugovzhodnoalpskega prostora,²⁴ ki ga je Šašel hipotetično skiciral, nove

¹⁷ J. Šašel, *Zur Frühgeschichte der XV. Legion und zur Nordostgrenze der Cisalpina zur Zeit Caesars, v: Römische Geschichte, Altertumskunde und Epigraphik. Festschrift A. Betz, Archäologisch-epigraphische Studien* 1, Wien 1985, 553 op. 14 (= *Opera selecta*, Ljubljana 1992, 475); napis *Inscr. Aquil.* 2798 je namreč na ključnem mestu fragmentiran, torej obstaja enaka ali celo večja možnost, da gre za nagrobnik veterana. Glej tudi Pavan, *Presenze di militari* (cit. v op. 11).

¹⁸ L. Keppie, *Colonisation and Veteran Settlement in Italy, 47–14 B.C.*, London 1983, 202–203.

¹⁹ J. W. Kubitschek, *Imperium Romanum tributim discriptum*, Pragae, Vindobonae, Lipsiae 1889, 109–110.

²⁰ Šašel-Weiler (cit. v op. 8); Šašel, Emona, v: *RE* (cit. v op. 8).

²¹ Šašel, *Zur Frühgeschichte der XV. Legion* (cit. v op. 18), 547 (= *Opera selecta*, 469).

²² Šašel, *ib.* 547–555.

²³ G.E.F. Chilver, *Cisalpine Gaul: Social and Economic History from 49 B.C. to the death of Trajan*, Oxford 1941, npr., poteka tega dela meje ne obravnava; Degrossi (op. 3) 46–53, cf. tudi 109–113, vključuje v meje Cisalpine le še Tergeste z agrom.

²⁴ J. Horvat, *Notranjska na začetku rimske dobe: Parti pri Stari Sušici, Ambroževo gradišče in Babe pri Slavini (Notranjska [Inner Carniola] at the Beginning of the Roman Period: Parti near Stara Sušica, Ambroževo gradišče and Babe near Slavina)*, *Arh. vest.* 46, 1995, 177–216; eadem, *Ausbreitung römischer Einflüsse auf das Südoostalpengebiet in voraugusteischer Zeit, v: Provinzialrömische Forschungen. Festschrift für Günter Ulbert zum 65. Geburtstag*, Espelkamp 1995, 25–40; glej tudi V. Vidrih Perko, *Il quadro della romanizzazione*

zgodovinske analize že poznanih zgodovinskih dogodkov pa je prav tako mogoče interpretirati v smislu njegove hipoteze.²⁵ Če k temu dodamo še na novo domišljene podrobnosti k razlagi literarnih virov za ta prostor in to obdobje, ki omogočajo nekatere nove poglede na zgodovinski tok dogajanj, lahko povzamemo naslednje sklepe.

Rimska zasedba pred Cezarjem, v njegovem času in po njem nikakor ni potekala lahko, vendar nam je njen potek poznan le v najbolj grobih obrisih in le maloštevilne podrobnosti to podoba izpopolnjujejo. V drugi polovici 1. stoletja pr.Kr. so resno nevarnost predstavljali predvsem Japodi, mnogo bolj kot Karni in Tavriski, ki jih je leta 35 pr.Kr., prav tako kot Japode, premagal Oktavijan (*Illyr.* 16, 46). Tergeste in Okra, znameniti prelaz (po vsej verjetnosti Razdrto), pod goro z istim imenom (današnji Nanos), sta bili naselbini Karnov (Strabon, VII 5, 2 C 314; Plin., *N. h.* III 131), ki so verjetno po porazu Histrov prodrli v območje Tergesta; to je bilo tedaj že močno venetizirano keltsko plemo, ki se je v italškem prostoru udomačilo bolj zgodaj kot keltska plemena vzhodno od njega. Morda so bili Galci, ki so se pod Katmelom v histrski vojni (178–177) bojevali na strani Rimljanov proti Histrom (Liv. 41, 1), del teh Karnov.²⁶ Histrska vojna sama je imela (kar je logično in lastno vsaki vojni) nesporno ekonomske konotacije, saj so akvilejsko zaledje pretežno obvladovali Rimu sovražni Histri, zlasti verjetno priobalno plovbo, in ne Rimu prijateljski Veneti.²⁷ Naselbina v Tergestu je utegnila biti v času histrske vojne najprej vojaškega značaja, *frouirion* (= *praesidium*, *castellum*, Strabon V 1.9 C 215), nato karnijska vas (Strabon VII 5.2 C 314),²⁸ dokler mesto ni doseglo status kolonije vsaj pod Oktavijanom, verjetneje pa že pod Cezarjem.²⁹ Zanimivo je, da Plinij na enem mestu v svoji enciklopediji *Naturalis historia* (III 38) omenja, da je Italija obsegala poleg Venetov, Karnov in Histrov tudi Japode in Liburne oz. vsaj del teh plemen. Žal še ni dokončno pojasnjeno, kako razlagati to notico.

Navport so naseljevali Rimu načeloma sovražni Tavriski (Strabon, na istem mestu v 7. knj.), vendar so bile tudi naselbine vzhodno od Okre, kot kažejo epigrafske in arheološke najdbe,³⁰ že zgodaj romanizirane.³¹ Kot kažejo prekovani vzhodnonoriški srebrniki iz prve

nei territori dell'attuale Slovenia secondo gli scavi degli ultimi cinque anni e le più recenti indagini sui materiali, v: *Lungo la via dell'Ambra* (cit. v op. 2), 313–326.

²⁵ M. Šašel Kos, The End of the Norican Kingdom and the Formation of the Provinces of Noricum and Pannonia, in: *Akten des IV. intern. Kolloquiums über Probleme des provinzialrömischen Kunstschaffens / Akti IV. mednarodnega kolokvija o problemih rimske provincialne umetnosti*, izd. B. Djurić, I. Lazar (Situla 36), Ljubljana 1997, 21–42.

²⁶ G. Dobesch, *Die Kelten in Österreich nach den ältesten Berichten der Antike*, Wien, Köln, Graz 1980, 98–108.

²⁷ Glej tudi R.F. Rossi, v: *Lungo la via dell'Ambra* (cit. v op. 2), 131–138; tudi F. Càssola, Nota sulla romanizzazione dell'Istria, v: *Scritti di linguistica e dialettologia in onore di Giuseppe Francescato*, Trieste 1995, 59–69.

²⁸ R. F. Rossi, φρούριον – κόμη καρνική: qualche osservazione su *Tergeste* preromana e romana, v: *Studi in onore di Albino Garzetti*, izd. C. Stella, A. Valvo, Brescia 1996, 341–353.

²⁹ A. Frascchetti, Per le origini della colonia di Tergeste e del municipio di Agida, *Siculorum Gymnasium* 28, 1975, 319–335. Prim. C. Zaccaria, Regio X Venetia et Histria. Tergeste – Ager Tergestinus et Tergesti adtributus, v: *Supplementa Italica*, n.s. 10 (Roma 1992), 152.

³⁰ J. Horvat, *Nauportus (Vrhnika)* (Dela 1. razr. SAZU 33), Ljubljana 1990; eadem, Ausbreitung römischer Einflüsse (cit. v op. 25); B. Vičič, Zgodnjerimsko naselje pod Grajskim gričem v Ljubljani, Gornji trg 15 (Frührömische Siedlung unter dem Schloßberg in Ljubljana, Gornji trg 15), *Arh. vest.* 44, 1993, 153–201; idem, Zgodnjerimsko naselje pod Grajskim gričem v Ljubljani, Gornji trg 30, Stari trg 17 in 32 (Frührömische Siedlung unter dem Schloßberg in Ljubljana, Gornji trg 30, Stari trg 17 und 32), *Arh. vest.* 45, 1994, 25–80.

³¹ G. Bandelli, La presenza italica nell'Adriatico orientale in età repubblicana, v: *Aquileia, la Dalmazia e l'Illirico* (Antichità Altoadr. 26/1), Udine 1985, 59–84, posebej 77–83; Zaccaria (cit. v op. 30), 150–152; M. Šašel Kos, *Nauportus*: antični literarni in epigrafski viri (Nauportus: Literary and Epigraphical Sources), v: Jana Horvat, *Nauportus (Vrhnika)*, Ljubljana 1990, 17–33 (143–159).

polovice 1. stoletja pr.Kr.,³² je osrednja oblast Noriškega kraljestva tedaj, torej še pred Rimljani oz. sočasno z njimi,³³ razširila svoj vpliv na območje Tavriskov, katerih zahodni poselitveni prostor je obsegal Ljubljansko kotlino, predvsem tudi Navport in Emono. Sodeč po arheoloških najdbah so imeli Rimljani že v 1. stoletju pr.Kr. nekaj ključnih postojank ob jantarjevi poti med Akvilejo in Trstom ter Emono, tako med drugimi v Serminu, katerega gradivo je že iz vrednoteno,³⁴ in v območju Okre, zdaj Razdrtega (Mandrga in Preval).³⁵

Enako tudi v Ljubljanski kotlini, na kar kažejo poleg arheoloških tudi epigrafske najdbe: tukaj sta bili vsaj dve naselbini že za časa Cezarja precej romanizirani. V Navportu so bili naseljeni rimski državljani, ki so bili pravno organizirani kot rimski *vicus* z vaškima načelnikoma, v Emoni pa je bila najdena zelo zgodnja – še republikanska – nagrobna plošča enega akvilejskih sevirov (sevir je član šesterice v organizaciji, ki je na osnovi razpoložljive evidence še ni mogoče natančno opredeliti, nedvomno pa je imela v rimskem mestu naloge kultno-organizacijskega značaja), ki dokazuje, da so se osvobodenci družine Cezernijev že sredi 1. stoletja pr.Kr. in morda še prej poslovno mudili v naselbini.³⁶ Romanizacija je razmeroma hitro napredovala še globlje v Panoniji, saj že Velej omenja, da so se panonski vojaki v pomožnih četah naučili latinščine in abecedo (II 110, 5).³⁷

Mnenje, da je Emona postala kolonija že pod Oktavijanom, za Polo in Tergestom, oz. istočasno z omenjenima kolonijama, je staro, saj ga je izrazil že Th. Mommsen.³⁸ Do danes ni nespornega dokaza, ki bi to tezo lahko izpodbil. Eden od dokazov, da kolonije v Emoni ni ustanovil Oktavijan, naj bi bilo dejstvo, da na ankiranskem spomeniku (*Monumentum Ancyranum*, *Res gestae* 28) Ilirik ni omenjen med provincami, v katerih je Avgust ustanavljal veteranske kolonije. Ta argument bi bil povsem brez teže, če sprejmemo Šašlovo mnenje, da Emona ni bila vključena v Ilirik, temveč v Cisalpinsko Galijo, kar je več kot verjetno.³⁹ Predvsem pa je na osnovi razpoložljive epigrafske evidence preuranjeno trditi, da bi bila Emona veteranska kolonija, saj so bili njeni kolonisti, kot kažejo napisi, predvsem civilno prebivalstvo, ki se je v mestu naselilo pretežno iz severne Italije, veterani pa so bili v njej naseljeni zgolj sporadično.⁴⁰ Za časovno opredelitev nastanka kolonije nista odločilna niti vzdevek kolonije, v primeru Emone *colonia Iulia*, niti *tribus Claudia* njenih državljanov, ki se pogosto povezuje s Klavdijevo politiko municipalizacije.⁴¹ Predvsem s seznamov pretorijancev iz Rome izhaja, da so Emonci nekajkrat navedli napačno *tribus Iulia*; gre za t.i. psevdotribus, izpeljano iz naziva kolonije.⁴² *Colonia Iulia* je načeloma vzdevek, ki so ga

³² P. Kos, *Keltski novci Slovenije / Keltische Münzen Sloweniens* (Situla 18), Ljubljana 1977; R. Göbl, *Die Hexadrachmenprägung der Gross-Boier. Ablauf, Chronologie und historische Relevanz für Noricum und Nachbargebiete*, Wien 1994.

³³ Šašel Kos (op. 26).

³⁴ J. Horvat, *Sermin. Prazgodovinska in zgodnjerimska naselbina v severozahodni Istri / A Prehistoric and Early Roman Settlement in Northwestern Istria* (Opera Instituti arch. Sloveniae 3), Ljubljana 1997.

³⁵ Glej Horvat, *Ausbreitung* (cit. v op. 25).

³⁶ K Navportu prim. Šašel Kos (op. 32), kjer so citirani vsi napisi; k Cezernijem J. Šašel, *Caesernii*, *Živa ant.* 10, 1960, 201–221 (= *Opera selecta*, Ljubljana 1992, 54–74).

³⁷ A. Mócsy, *The Civilized Pannonians of Velleius*, v: *Rome and Her Northern Provinces. Papers presented to S. Frere*, Gloucester 1983, 169–178.

³⁸ *CIL* III, str. 489. Tako tudi E. Kornemann, *RE* 4, 1 (1900), 529 in nazadnje, sicer brez argumentov, G.L. Gregori, *Sull'autonomia amministrativa di Glemona, Aquileia nostra* 61, 1990, 223.

³⁹ J. Šašel, *Zur verwaltungstechnischen Zugehörigkeit Emonas*, *Acta Arch. Acad. Sc. Hung.* 41, 1989, 169–174 (= *Opera Selecta*, Ljubljana 1992, 707–714).

⁴⁰ Šašel, *Emona* (cit. v op. 3), ib.

⁴¹ G. Forni, *Le tribù romane in Pannonia*, in: *Carnuntina* (Römische Forschungen in Niederösterreich 3) 1956, 40–44; idem, *Die römischen Tribus in Pannonien*, *Carnuntum Jahrbuch* 2, 1956, 13–22.

⁴² Šašel, *Emona* (cit. v op. 3), *ib.*; G. Forni, *Studia Ghisleriana* 1, ser. 2, 1954, 89 ss.

mesta dobila pod Cezarjem in Oktavijanom (do leta 27 pr.Kr.),⁴³ toda ne vedno, včasih so se *Julia* imenovala tudi mesta, ki so jih ustanovili Avgust, Tiberij, Kaligula, Julija Domna, Maksimin in Filip.⁴⁴ Tudi ime volilnega okrožja načeloma ne more biti časovni pokazatelj, ker dosedanje gradivo kaže, da so na dodelitev državljanov k posameznemu okrožju vplivali najrazličnejši faktorji.⁴⁵

Spričo vsega, kar smo navedli, pa je nenavadno, da niti dosedanje arheološke, niti numizmatične najdbe, ki začenjajo predvsem v poznoavgustejskem obdobju, ne podpirajo domneve, da bi bila v Emoni oktavijanska naselbina.⁴⁶ Nesporno argument *ex silentio* – kot v arheologiji tolikokrat – ne more imeti dokazne teže; zgodnjo naselbino, ki ni bila nujno velika – povprečna kolonija iz časa triumviratov naj bi štela 3000 mož –,⁴⁷ je treba iskati izven območja Gradišča in poznejšega avgustejsko-tiberijskega mesta, kjer so bili sicer najdeni ostanki starejših plasti, vendar jih žal še ni mogoče natančneje opredeliti.⁴⁸ Še verjetneje gre to naselbino iskati na desnem bregu Ljubljance, v območju Starega in Gornjega trga. Ta ljubljanski mestni del je žal povsem zazidan in bi ga bilo težko arheološko raziskati. V območju Gornjega trga so bili nedavno najdeni ostanki latenske naselbine, njen obstoj pa je že prej dokazovalo predrimsko ime naselbine, Emona. Obstoj oktavijanske kolonije izven območja Gradišča bi bil teoretično možen, vsekakor obstajajo paralele za premik naselbine.⁴⁹

Nenavadno je tudi – glede na verjetno zgodnjo kolonizacijo Emone –, da ni omenjena pri Veleju Paterkulu, ko poroča o panonsko-delmatskem uporu v letih 6–9 po Kr. Omenja namreč, da je glavni uporniški štab načrtoval zasesti območji Navporta in Tergesta in prodreti v Italijo (II 110, 4: ... *pars petere Italiam decreverat iunctam sibi Nauporti ac Tergestis confinio* ...). Morebitna manjša oktavijanska kolonija v Emoni (nesporno dokazati je še ni mogoče), ustanovljena kratek čas po končani Oktavijanovi vojni v Iliriku leta 32 pr.Kr., bi bila v času upora stara manj kot generacijo. V latenskem obdobju jo je, kot jasno izhaja iz Strabona (IV 6, 10 C 207 in VII 5, 2 C 314), zasenčevala naselbina v Navportu, ki je imela na prostoru Ljubljanske kotline tako v Velejevem kot Tacitovem času pomembnejšo vlogo; Navport je tudi ležal bližje Italiji in je torej razumljivo, da Velej omenja njegov teritorij. Tudi Tacit omenja v zvezi z uporom panonskih legij po Avgustovi smrti leta 14. po Kr. le Navport, čeprav je tedaj obstoj mesta v Emoni nesporen, saj je bilo še za Avgustovega življenja predvideno, da dobi neko veliko konstrukcijo (obzidje s stolpi?, ali kakšno drugo pomembno

⁴³ M. Christol, M. Heijmans, Les colonies latines de Narbonnaise: un nouveau document d'Arles mentionnant la *Colonia Julia Augusta Avennio, Gallia* 49, 1992, 41–44; prim. tudi K. Kraft, Die Rolle der Colonia Julia Equestris und die römische Auxiliarrekutierungen, *Jb. Röm. Germ. Zentmus.* 4, 1957, 91.

⁴⁴ B. Galsterer-Kröll, Untersuchungen zu den Beinamen der Städte des Imperium Romanum, v: *Epigr. Stud.* 9 (1972), 65–70; Vittinghoff, op. cit. v op. 3 (*ANRW*), 10. Cezarjevo in Avgustovo politiko ustanavljajna kolonij in municipijev obravnava tudi P.A. Brunt, *Italian Manpower, 225 B.C. – A.D. 14*, Oxford 1971, 234 ff. in v dodatkih 15–17, vendar Emone ne omenja; glej tudi L. Keppie, *Colonisation and Veteran Settlement in Italy, 47–14 B.C.*, London 1983, 46, 209. Tudi Šašel (cit. v op. 3), *ib.*, pristaja na Sarijevo datacijo za Tiberija.

⁴⁵ Vittinghoff, *ib.* 11 ss.

⁴⁶ I. Mikl-Curk, Vom Beginn der Römerzeit im nördlichen Jugoslawien, *Arch. Jug.* 14, 1973, 41–42; eadem, Terra sigillata iz emonskih grobišč (Terra sigillata aus den Gräberfeldern von Emona), *Arch. vest.* 30, 1979, 339–340 in passim; glej tudi eadem, Rimski lončenina z nekaterih emonskih najdišč (Römische Keramik von einigen Fundstätten in Emona), *Arch. vest.* 30, 1979, 372–387; L. Plesničar-Gec, Aquileia ed Emona, v: *Aquileia e l'Arco Alpino Orientale* (Ant. Altoadr. 9), 1976, 119–132; Kos (op. 9); idem, *FMRSI* 1. del, za celoten pregled novčnih najdb na področju Ljubljane.

⁴⁷ Brunt (cit. v op. 45), 259–260.

⁴⁸ L. Plesničar-Gec, Il problema urbanistico di Emona, v: *La città nell'Italia settentrionale in età romana* (Coll. Ec. fr. Rome 130), 1990, 653–663, posebej 660–662.

⁴⁹ Včasih sta dve koloniji v okviru enega mesta izpričani v virih, glej npr. H. Lieb, Zur zweiten Colonia Raurica, *Chiron* 4, 1974, 423.

zgradbo na forumu), ki jo je dal dovršiti Tiberij. Dejstvo, da Tacit Emone ne omenja, je zgovoren dokaz za to, da še zdaleč ne pomeni, da nečesa ni bilo, če tega v virih ni omenjeno.

Zakaj so se Rimljani odločili, da raje ustanovijo kolonijo v Emoni in ne v Navportu, ki je bil, kot smo videli, tedaj pomembnejša naselbina? To je razumljivo predvsem s stališča bodoče osvojitve Balkana: Emona je imela namreč v tem oziru pomembnejši geopolitični položaj. Pomembnost Navporta je bila predvsem ekonomsko-trgovskega značaja, pogojena z dejstvom, da je naselbina ležala bliže Akvileji ob začetku plovne vodne poti, ki je bila za promet cenejša, prikladnejša in manj nevarna.⁵⁰ Lega Emone je v prometno-strateškem smislu zelo ugodna, saj je bilo mesto stisnjeno med dva hriba (Grajski in Rožnik) in je ležalo ob plovni reki ter obvladovalo tudi izliv Ljubljanice v Savo pri današnjem Zalogu. Sava pa je direktno odpirala pot k pomembni panonski naselbini Sisciji, oz. Segesti.⁵¹ Emona je torej lahko mnogo bolje kot Navport zapirala pot v Italijo in je s tega stališča strateško nedvomno sodila v sklop 10. regije in ne Panonije.

Na razmeroma tesne in zgodnje vezi tega prostora predvsem z Akvilejo, verjetno pa še z drugimi kraji Cisalpine kaže tudi onomastika. Imena, ki se pojavljajo na republikanskih napisih Navporta in Emone, so deloma epihorska. Značilna so bodisi za Norik, npr. *Corbo*, znan iz Navporta (*C. Fabius, C. l. Corbo, ILLRP 33*), za katerega v obliki *Corbus* v Noriku obstajajo paralele,⁵² bodisi za severnojadranski ter vzhodnoalpski prostor na splošno, tako ime *Torravius* (*Q. Annaius, Q. l. Torravius, Šašel Kos, Roman Inscriptions / Lapidarij, št. 1*), izpeljano iz venetsko-istrskega imena *Turus*.⁵³ Ni izključeno, da sta kot sužnja prišla v Akvilejo – trgovina s sužnji iz vzhodnoalpskega in zahodnobalkanskega prostora je dokazana –,⁵⁴ se socialno uveljavila, dosegla status osvobojenca in se kot taka naselila v »domačih krajih«. Podobno velja za moško ime *Assupa*, ki je po vsej verjetnosti noriško-severnojadranskega izvora,⁵⁵ iz Brigecione znano kot *Assopar* (*CIL III 4332*), kar je mogoče v drugem delu imena primerjati z emonsko-ižanskim imenom *Voltupar*.⁵⁶ Tit Cezernij Asupa je bil gospodar v Emoni pokopanega akvilejskega sevira Tita Cezernija Difila (Šašel Kos, *Roman Inscriptions / Lapidarij, št. 3*). Asupovi predniki so utegnili pripadati višjemu sloju svojega rodu nekeje iz omenjenega prostora in v Akvileji doseči ugled in bogastvo; sorodstvo s Cezerniji kaže na bogastvo, povezano z metalurgijo.⁵⁷ Grško ime *Difil* ne kaže nujno na osvobojenčevo poreklo z grškega vzhoda, nasprotno, lahko da je tudi on, kot njegov gospodar, izviral iz akvilejskega zaledja in so mu kot sužnju težko izgovorljivo domače ime zamenjali za grško, kajti sužnji z grškega vzhoda so bili na tržišču bolj cenjeni.⁵⁸ Okoliščine njegovega delovanja v Emoni, sredi 1. stoletja pr.Kr., niso pojasnjene.

⁵⁰ Šašel Kos, *op. cit.* v op. 32.

⁵¹ J. Šašel, Siscia, v: *RE Suppl.* 14 (1974) 702–741 (= *Opera selecta*, Ljubljana 1992, 600 ss).

⁵² *CIL III 6497* = Hainzmann I 607, iz območja Viruna; *CIL III 11743* = E. Weber, *Die römischen Inschriften der Steiermark*, Graz 1969, št. 26 = Hainzmann I 1260, iz Kuglsteina iz okolice Gradca.

⁵³ J. Untermann, *Die venetischen Personennamen*, Wiesbaden 1961, Karte 31; *CIL III 5191*, v. 11: *Turravius Castor*.

⁵⁴ J. Šašel, Contributo alla conoscenza del commercio con gli schiavi norici ed illirici alla fine del periodo repubblicano, *Atti del III Congresso Internazionale di Epigrafia Greca e Latina*, Roma 1959, 143–147 (= *Opera selecta*, Ljubljana 1992, 494–499).

⁵⁵ Napačno se je domnevalo, da je *Assupa* žensko ime, prim. npr. S. Panciera, *Vita economica di Aquileia in età romana*, Aquileia 1957, 76. Gre za epihorsko moško ime na -a, podobno kot *Atara*, *Cacurda*, *Lotta*, *Namma* in dr., glej A. Betz, *Epigraphisches aus Pannonien und Noricum, Carinthia* 146, 1956, 437–438.

⁵⁶ Untermann (cit. v op. 54), 131.

⁵⁷ J. Šašel, Le famiglie romane e la loro economia di base, v: *Vita sociale, artistica e commerciale di Aquileia romana* (Ant. Altoadr. 291), Udine 1987, 145–152 (*Opera selecta*, Ljubljana 1992, 529–537).

⁵⁸ H. Solin, *Beiträge zur Kenntnis der griechischen Personennamen in Rom I* (Commentationes Humanarum Litterarum 48), Helsinki 1971, 146 ss.

Vzhodni del Cisalpine in njegovo zaledje sta imela tako v Cezarjevem kot v oktavijansko-avgustejskem času precej vojaštva; vojska je bila v tem prostoru prisotna v izredno velikem številu posebej v času japonskega vdora v severno Italijo leta 52 pr.Kr., v času Oktavijanove vojne v Iliriku v letih 35–33 pr.Kr., med panonsko vojno pod Agripo in Tiberijem v letih 14–9 pr.Kr. in med panonsko-delmatskim uporom v letih 6–9 po Kr. Evidenco za aktivne vojake in veterane 15. legije v akvilejskem zaledju je zbral J. Šašel.⁵⁹ Tacit, ki poroča o uporu panonskih legij po Avgustovi smrti leta 14 po Kr. (*Ann.* I 16–29), pravi, da so imele tri legije nekje na prostoru Panonije, po vsej verjetnosti nekje blizu tedanje meje, v zaledju Petovione ali Siscije, poletni tabor (I 16, 1–2: ... *cum Pannonicas legiones seditio incessit ... castris aestivis tres simul legiones habebantur, praesidente Iunio Blaeso* ...). Te legije so bile 9. Hispana, ki v provinci doslej ni zapustila sledov, 8. Avgusta, katere veterani so znani iz Akvileje, Emone, Celeje, Petovione in Viruna,⁶⁰ in 15. *Apollinaris*, dokumentirana v Akvileji in Emoni in pozneje v Skarbanciji in Karnuntu. Ker je v Akvileji zapustila največ sledov prav 15. *Apollinaris*, je Ritterling sklepal, da se je nahajal tabor te legije njej najbližje.⁶¹ Običajna domneva je, da so te legije imele zimske tabore v Emoni, Petovioni in Sisciji: v tej kombinaciji je Emona najbolj negotova. Menim, da je bolj smiselno iskati tabor ene od treh legij, verjetno 9. Hispana, bliže mejam province, najverjetneje v Sirmiju, ki je bil v času panonsko-delmatskega upora močno rimsko vojaško oporišče;⁶² to misel je nakazal že A. Mócsy.⁶³ Zimski tabor 15. *Apollinaris* bi torej morali iskati v območju Siscije; morda je zanimiva v tej zvezi kontramarka *Apol* na Avgustovem novcu iz Siska (sicer so znane le še tri: ena iz Ljubljane, dve iz Sotina);⁶⁴ iz Siscije je znan tudi nagrobnik stotnika 15. legije, Tiberija Klavdija Poncija (*CIL* III 10853), in nagrobnik iz bližnjega Topuska iz 1. stoletja po Kr. za veterana 15. *Apollinaris* Lucija Valerija Verekunda, *domo Siscia*, vendar očitno italskega porekla (*ILJug* 3117).⁶⁵

Iz poletnega tabora, od koder so očitno imeli dolgo pot (Tacit, *Ann.* I 20,1), so bili posamezni oddelki poslani v Navport, da bi gradili ceste, mostove in opravili še druge naloge, morda tudi razparcelirali veteranom namenjeno zemljo.⁶⁶ To sklepamo na osnovi notice pri Tacitu, ki v kontekstu istega upora pravi, da so se vojaki pritoževali, ker so dobivali po odpustitvi iz vojske namesto obdelovalne zemlje gorat in zamočvirjen svet (I 17, 3: ... *ubi per nomen agrorum uligines paludum vel inculta montium accipiant*). Ta pripomba se prav lahko nanaša na že obstoječo kolonijo Emono, kamor se je nekaj veteranov gotovo naselilo, saj so epigrafsko dokumentirani.

Iz vsega, kar smo navedli, je razvidno, da epigrafska evidenca nikakor ne podpira mnenja, da bi v Emoni obstajal vojaški tabor. Enako numizmatične najdbe, katerih struktura ne

⁵⁹ Šašel (cit. v op. 18).

⁶⁰ Glej tudi B. Oldenstein-Pferdehirt, Die Geschichte der Legio VIII Augusta, *Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz* 31, 1984, 397–433, posebej karto št. 2 na str. 399.

⁶¹ Ritterling (cit. v op. 1), 1748.

⁶² O tem poročata podrobno Velej Paterkul in Kasij Dion, glej M. Mirković, Sirmium – its History from the I Century A.D. to 582 A.D., in: *Sirmium I*. Beograd 1971, 12–13; M. Šašel Kos, *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu. A Historical Outline of the Region between Aquileia, the Adriatic, and Sirmium in Cassius Dio and Herodian*, Ljubljana 1986, 166–191.

⁶³ Mócsy, Pannonia and Upper Moesia (cit. v op. 3), 42–43; idem, Zur frühesten Besatzungsperiode in Pannonien, *Acta Arch. Acad. Sc. Hung.* 23, 1971, 45. J. Fitz, *Die Verwaltung Pannoniens in der Römerzeit I*, Budapest 1993, 206, hipotetično predlaga kot možnost za tabor 15. legije poleg Emone Sirmij in Savarijo.

⁶⁴ Kos (cit. v op. 9), 51–52.

⁶⁵ M. Šegvič, Natpis veterana XV. Apolinarske legije u Topuskom (L'inscription du vétéran de la XVe Légion Apollinaire à Topusko), *Vjes. Arh. muz. Zag.* 21, 1988, 57–66.

⁶⁶ Šašel Kos (op. 63), 195–197.

ustreza strukturi in številu novčnih najdb, ki so značilne za avgustejske vojaške taborne.⁶⁷ Ritterlingovo mišljenje o tej problematiki ostaja bolj ali manj aktualno še danes: »*Die Annahme, dass die hiberna der XV Apoll. zur Zeit des Augustus in der Gegend von Emona zu suchen seien, hat manches für sich: aber Zeugnisse dafür fehlen bis jetzt.*«⁶⁸ Menim, da večje število napisov veteranov (in v mnogo manjši meri tudi vojakov) 15. legije dokazuje zgolj to, da je legija od Cezarjevega prokonzulata v obeh Galijah in Iliriku dalje dolga leta sodelovala pri osvajanju jugovzhodnoalpskega in zahodnobalkanskega prostora. Akvileja je bila tedaj najpomembnejši in temu območju najbližji upravni center, medtem ko je bila Emona najbolj severovzhodna italska naselbina; nič čudnega torej, če je v teh dveh mestih najti veterane te legije. Enako ne preseneča, da so v obeh mestih sporadično dokumentirani tudi vojaki 15. legije. Bodoče najdbe bodo pokazale, če vendarle ni pravilna domneva, da je njen tabor potrebno iskati v Sisciji oz. njenem območju.

Summary

Was Emona ever a camp of the 15th legion and a veteran colony?

Marjeta Šašel Kos

Several arguments presented in this study have been published by the same author already some years ago in *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, vol. 109, 1995, in an article titled »The 15th Legion at Emona – Some Thoughts«. The article was conceived as a commentary to the recently discovered epitaph for a veteran of the 8th legion. The present contribution is dedicated to the same issues, although it approaches them in a different manner and even provides some new arguments based on recent research.

First of all, the entire epigraphic evidence concerning Emona's military history in the early Principate is presented (*colonia Iulia Emona* is present-day Ljubljana). The inscriptions include the cenotaph of T. Iunius Montanus, *tribunus militum, praefectus equitum, praefectus fabrum*, and *prolegato*, as well as two tombstones of active soldiers of the 15th legion, of which one may be counterfeit. Four tombstones of veterans of the 15th and 8th legions follow.

The second part of the article presents a collection and commentary of data from Greek and Roman writers (mainly historians and geographers) in addition to some new archaeological evidence. Conclusions are based on several new arguments advanced in the most recent studies concerning these sources. Economic interests dictated political decisions, large new territories were conquered in wars, and the area extending east of Aquileia and Tergeste and reaching to the Emona Basin must have been Romanised at an earlier date than has hitherto been assumed. This is well confirmed by the recently discovered archaeological sites and material and is in accordance with new and more attentive interpretations of the data contained in literary sources.

Thus it can be concluded that the area in question may have belonged to Cisalpina and not to Illyricum in the periods of Caesar and Octavian – the future Augustus. Under Augustus it was annexed to Italy along with Histria. No evidence supports the conclusion that Emona was ever a legionary camp and it cannot be considered a typical veteran colony.

⁶⁷ Kos (cit. v op. 9).

⁶⁸ Ritterling (cit. v op. 1), 1748.